

Μάρτιν Στρόμαγερ
Λάλε Γιαλτσίν-Χέκμαν

Οι Κούρδοι

Ιστορία, πολιτική, πολιτισμός

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ

Γιώργος Σαλαμίδης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΟΙ ΚΟΥΡΔΟΙ

Μάρτιν Στρόμαγερ
Λάλε Γιαλτσίν-Χέκμαν

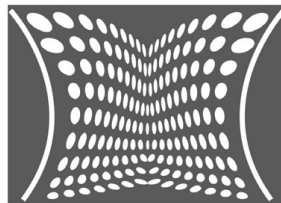
Οι Κούρδοι

Ιστορία, πολιτική, πολιτισμός

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ

Γιώργος Σαλακίδης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2017

Copyright © 2017: Μάρτιν Στρόμαγερ, Λάλε Γιαλτσίν-Χέκμαν και
Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου.

Φωτό εξωφύλλου: © Σεμπάστιαν Μάγερ

Την παραμονή της γιορτής *Νεβρόζ* του 2011 (20 Μαρτίου) Κούρδοι με πυρσούς ανεβαίνουν στο βουνό *Κέλε* πάνω από την πόλη *Άκρε* στο ιρακινό Κουρδιστάν. Το βουνό είναι στολισμένο με μια κουρδική σημαία (κόκκινο-λευκό-πράσινο με έναν κίτρινο ήλιο στο κέντρο) μήκους περίπου 60 μέτρων. Στον ιρακικό πολιτισμικό χώρο το *Νεβρόζ* γιορτάζεται την 20ή/21η Μαρτίου του έτους (εαρινή ισημερία, κουρδική πρωτοχρονιά). Στους Κούρδους το *Νεβρόζ*, το οποίο βασίζεται μεταξύ άλλων και στον μύθο του *Κάουα* (βλ. σ. 27), απέκτησε πολιτική σημασία και γιορτάζεται ως σύμβολο του αγώνα ενάντια στην καταπίεση και υπέρ της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ

Εκδόσεις Liberal Books
Γράμμου 28, Ζωγράφου, 157 73 Αθήνα
Τηλ.: 210-64.50.048, Fax: 210-64.49.924
www.liberalbooks.gr, e-mail: liberalbks@gmail.com

Γλωσσική Επιμέλεια: Μαρίνα Σταμέλου

Ηλεκτρονικά Μέσα Παραγωγής: Cosmosware, Αμαρυλλίδος 31, Αγ. Παρασκευή,
153 41 Αθήνα, Τηλ.: 210 6013922, Fax: 210 6002496, e-mail: cosmosware@ath.forthnet.gr

ISBN: 978-9925-553-07-5

Όλα τα δικαιώματα ανήκουν στους ιδιοκτήτες του copyright και απαγορεύεται χωρίς τη γραπτή άδειά τους να αναπαραχθεί ολόκληρο το έργο ή μέρος του, με οποιοδήποτε μέσο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Οδηγίες για τους χάρτες	10
Πρόλογος στην ελληνική έκδοση	11
Εισαγωγή	13

ΜΕΡΟΣ Ι

Γλώσσες και πολιτισμοί

1. Η χώρα: Το Κουρδιστάν ως γεωγραφικός και πολιτικός όρος	21
2. Οι άνθρωποι: Μύθοι και γεγονότα	25
3. Γλώσσες και λογοτεχνίες: Ποικιλία και περιορισμός	29
4. Θρησκείες: Η κυριαρχία του Ισλάμ	41

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

Ιστορία των Κούρδων μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα

1. Οι Κούρδοι κατά τον μεσαίωνα: Ενσωμάτωση στην ισλαμική κοινότητα εθνών	51
2. Κούρδοι, Οθωμανοί και Πέρσες: Κουρδικές ηγεμονίες μεταξύ δύο μεγάλων αυτοκρατοριών	61
3. Ο 19ος αιώνας: Οθωμανικές μεταρρυθμίσεις, ξένες επιρροές και οι αντιδράσεις των Κούρδων	77
4. Αρχές του 20ού αιώνα: Εμφάνιση του εθνικισμού των Κούρδων και το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας	87

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

Οι Κούρδοι στον 20ό και 21ο αιώνα

1. Οι Κούρδοι στην Τουρκία: Επανάσταση, καταστολή, αφομοίωση και ενσωμάτωση	97
2. Οι Κούρδοι στο Ιράκ: Μεταξύ αυτονομίας και αφανισμού	123
3. Οι Κούρδοι στο Ιράν: Γλωσσική συγγένεια και πολιτική αντιπαράθεση	151
4. Οι Κούρδοι στη Συρία και τον Λίβανο: Αβέβαιο στάτους, διακρίσεις, το ΡΚΚ και ο εμφύλιος πόλεμος στη Συρία	169

5. Οι Κούρδοι στη Σοβιετική Ένωση και στα διάδοχα αυτής κράτη, ιδιαίτερα στην Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν: Πολιτισμική υποστήριξη και εκτοπισμοί 179

ΜΕΡΟΣ IV

Οικονομία και κοινωνία της νοτιοανατολικής Μικράς Ασίας

1. Κοινωνική δομή και ανάπτυξη 185
2. Αγροτική τάξη, μορφές αγροτικής παραγωγής και γαιοκτησία 203
3. Νοικοκυριό και οικογένεια 211
4. Φυλή και εξουσία στο Κουρδιστάν 217
5. Παρελθόν και παρόν ενός κουρδικού χωριού ή Προοπτικές του «τοπικού» στον καιρό της «παγκοσμιοποίησης» 233
6. Υστερόγραφο 241

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- Σημειώσεις 245
- Στατιστικά δεδομένα για τους Κούρδους στην Τουρκία 257
- Γλωσσάριο 263
- Επιλεγμένες χρονολογίες της κουρδικής ιστορίας 269
- Βιβλιογραφία 279
- Ευρετήριο 281

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΧΑΡΤΩΝ

1. Πόλεις και περιοχές που κατοικούνται από Κούρδους (Τουρκία, Ιράν, Ιράκ, Συρία και Αρμενία) 20
2. Κουρδικές γλώσσες 28
3. Εκλογές της 29.03.2009 για τα επαρχιακά συμβούλια, ποσοστά ψήφων του DTP (Κόμμα της Δημοκρατικής Κοινωνίας) 118
4. Η πολιτική κατάσταση των Κούρδων στη Συρία και το Ιράκ (Μάρτιος 2016) 174-175
5. Εκτιμώμενο ποσοστό κατοίκων που έχουν τα κουρδικά ως μητρική γλώσσα 191

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ
(Φωτογραφίες 2-8: Εμβέρ Όζκαχραμαν)

1. Η εφημερίδα <i>Κουρδιστάν</i>	89
2. Διαμαρτυρία Κούρδων στην Τουρκία	110
3. Προσφυγική φάλαγγα Κούρδων του Ιράκ προς την Τουρκία	143
4. Τζιτζί Μπιμπί	187
5. Ηλικιωμένος άντρας με πίπα	189
6. Κατασκήνωση Κούρδων σε ορεινό βοσκότοπο	208
7. Γαμήλια πομπή στο Χακκιάρι	213
8. Το χωριό Ανίτος	235

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ

1. Εκτιμώμενο ποσοστό των φυσικών ομιλητών της κουρδικής στην Τουρκία (1935-1990)	188
2. Μέσος όρος των επιθυμητών παιδιών ανά περιοχή της Τουρκίας (1993)	250
3. Ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας και γονιμότητας σε επιλεγμένες περιοχές της Τουρκίας (1993 και 1998)	250
4. Απογραφές πληθυσμού στην Τουρκία και ποσοστά του αστικού επί του συνολικού πληθυσμού	251
5. Εκτιμώμενα ποσοστά του κουρδικού πληθυσμού σε διάφορες περιοχές της Τουρκίας (1990)	251
6. Μέγεθος, πυκνότητα και ποσοστό αύξησης του πληθυσμού καθώς και ποσοστά καθαρής μετανάστευσης ορισμένων επαρχιών	257
7. Εκτιμώμενα ποσοστά των Κούρδων σε διάφορες επαρχίες της Τουρκίας τα έτη 1965 και 1990	258
8. Μορφωτικό επίπεδο στην Τουρκία και στα νοτιοανατολικά το 1990	260
9. Αριθμός ασθενών ανά γιατρό και κλινών ανά 10 000 άτομα στις περιοχές της Τουρκίας (2002)	261

Οδηγίες για τους χάρτες

Οι χάρτες 1 και 2 βασίζονται στους χάρτες 1, 2 και 4 του David McDowall, *A Modern History of the Kurds* (London/New York 1996/1997, σ. XIII, XIV, XVI), τροποποιήθηκαν από τους συγγραφείς βάσει των χαρτών “Vorderer Orient: Ethnische Gruppen – Die emische Perspektive” (*Tübinger Atlas des Vorderen Orients der Universität Tübingen*, TAVO A VIII 13) και “Vorderer Orient: Sprachen und Dialekte” (*TAVO A VIII 10*) και στήθηκαν εκ νέου από τον εκδοτικό οίκο. Τα ποσοστά στον χάρτη 1 αποτελούν εκτιμήσεις κατά προσέγγιση.

Χάρτης 4: © Peter Palm, Berlin.

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση

Το παρόν βιβλίο αποτελεί μετάφραση της τέταρτης, επεξεργασμένης επανέκδοσης (Εκδόσεις Μπεκ, Μόναχο 2016) του βιβλίου *Die Kurden. Geschichte, Politik, Kultur*, το οποίο εκδόθηκε για πρώτη φορά το έτος 2000.

Οι συγγραφείς ευχαριστούν τον Αναπλ. Καθηγητή *Γεώργιο Σαλακίδη* για τη μετάφραση του βιβλίου και την πολύπλευρη στήριξή του κατά την προετοιμασία της ελληνικής έκδοσης, καθώς και την κυρία *Ελένη Τζελέπη* για τον έλεγχο της μετάφρασης. Ευχαριστίες οφείλουμε επίσης στο Πανεπιστήμιο Κύπρου και ιδιαίτερα στην Αναπλ. Καθηγήτρια *Μαρία Καντηρέα* της Επιτροπής Εκδόσεων για την οικονομική βοήθεια η οποία κατέστησε δυνατή την παρούσα ελληνική έκδοση.

Λευκωσία και Νυρεμβέργη,
Δεκέμβριος 2017

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΤΑ ΚΟΥΡΔΙΚΑ ΒΟΥΝΑ, όπου ο τουρκικός στρατός διατηρεί φρουρές στα χωριά ή κοντά σε αυτά, υπήρχε μέχρι τη δεκαετία του '80 ένα επάγγελμα με το όνομα «μουλαράς». Ο Ρεσίτ ασκούσε αυτό το επάγγελμα: ύστερα από μια εξέγερση το 1930, η οικογένειά του εκτοπίστηκε στα δυτικά της Τουρκίας και αυτός εκεί ως παιδί έμαθε καλά τα τουρκικά. Έπειτα από αρκετά χρόνια, η οικογένειά του επέστρεψε στο προγονικό χωριό, «αυτή την τρύπα μέσα στα βουνά», όπως συνήθιζε να λέει ο Ρεσίτ. Ήταν κυνηγός και του άρεσε να συζητάει με τους στρατιώτες και τους αξιωματικούς της φρουράς της χωροφυλακής· με τα μουλάρια του είχε αναλάβει το επικερδές έργο της μεταφοράς των προμηθειών του στρατού. Μετέφερε τις προμήθειες για τους στρατιώτες, οι οποίοι τον χειμώνα αποκλείονταν από τον έξω κόσμο, όπως ακριβώς και οι κάτοικοι του χωριού. Η δουλειά του τον έφερε σε πιο στενή επαφή με τους στρατιώτες· έπιασε φιλίες μαζί τους και μπορούσε να τους ζητήσει βοήθεια, αν υπήρχε ανάγκη. Μια μέρα ο Ρεσίτ ήθελε να πάει στην πόλη με τον γιο του, ο οποίος έπρεπε να παρουσιαστεί στον στρατό. Μαζί με άλλους δύο συγχωριανούς του «νοίκιασε» το αυτοκίνητο ενός γνωστού του λοχία (τσαβούς), για να τον πάει εκεί όπου ήθελε. Κατά τη διάρκεια της διαδρομής, συζητούσαν μεταξύ τους ζωνερά και δυνατά στα κουρδικά, όταν ξαφνικά ο λοχίας, ένας Τούρκος χαμηλού μορφωτικού επιπέδου από την περιοχή του Εύξεινου Πόντου, εκνευρισμένος, διέκοψε τη συζήτηση: «Σταματήστε πια μ' αυτήν τη σιχαμερή γλώσσα!» Οι συνεπιβάτες σιώπησαν ξαφνιασμένοι. Τότε ο Ρεσίτ, αργά και με σίγουρη, ήσυχη φωνή και πονηρό βλέμμα, είπε: «Τσαβούς, ξέρουμε ότι όλοι μας καταγόμαστε από την κεντρική Ασία και είμαστε αδελφοί λαοί, αλλά τη γλώσσα δεν μπορείς να μας την απαγορεύσεις...»

Ο Ρεσίτ δεν ζει πια. Σκοτώθηκε στη σύγκρουση ανάμεσα στους «αδελφούς λαούς», ή, καλύτερα, στον πόλεμο ανάμεσα στους αντάρτες του ΡΚΚ, τον τουρκικό στρατό και τους Κούρδους φύλακες των χωριών. Η δουλειά που έκανε δεν έχει πλέον ζήτηση· ο τουρκικός στρατός κατασκεύασε παντού δρόμους και ο εφοδιασμός του δεν εξαρτάται πλέον από μουλαράδες.

Τα πρόσωπα εμπλέκονται ποικιλοτρόπως στο συμβάν: Ο τσαβούς, του οποίου η αποστολή είναι να εμποδίζει τους Κούρδους λαθρέμπορους, συμπληρώνει το πενιχρό εισόδημά του με κούρσες που προσφέρει στον κουρδικό πληθυσμό. Ο Ρεσίτ, ένας «ενσωματωμένος» Κούρδος, βγάζει το ψωμί του προσφέροντας τις υπηρεσίες του στον στρατό και αργότερα (η ιστορία συνέβη το 1981) γίνεται φύλακας των χωριών (*korucu*). Το περιστατικό δείχνει

καθαρά διάφορες πτυχές της καθημερινής ζωής των Κούρδων: αμφιταλάντευση σε θέματα ταυτότητας και ιδεολογίας, σκέψη και δράση πραγματιστική ή ανάλογη με την κατάσταση, αμοιβαία εξάρτηση των ανθρώπων μεταξύ τους. Τι ήταν αυτό που έκανε τον *τσαβούς* να χαρακτηρίσει τα κουρδικά «σιχαμερά», δηλαδή κατώτερα; Ένωσε γλωσσικά αποκλεισμένος; Πώς εξηγούνται η αυτοπεποίθηση του Ρεσίτ στον τρόπο που αντιμετώπισε τον *τσαβούς*, ο σίγουρος τόνος του και ο ειρωνικός υπαινιγμός του στην υποτιθέμενη κοινή καταγωγή των Τούρκων και των Κούρδων;

Από τέτοιες καθημερινές καταστάσεις μπορεί κανείς να συναγάγει τις περιπλοκές ιστορικές σχέσεις και κοινωνικές διεργασίες μεταξύ Τούρκων και Κούρδων. Μια εθνοτική ταυτότητα η οποία διαφέρει από την εθνική μπορεί στην καθημερινότητα να θεωρείται κάτι το αυτονόητο. Ωστόσο, η εθνοτική ταυτότητα μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί συνειδητά και προκλητικά, ώστε να υπογραμμίσει τις διαφορές ανάμεσα στις δύο ταυτότητες. Η γλώσσα που μιλάνε ο Ρεσίτ και οι συμπατριώτες του είναι εδώ το αντικείμενο τέτοιων διεργασιών. Γι' αυτούς η γλώσσα τους ανήκει στην εικόνα που έχουν οι ίδιοι για τον εαυτό τους και δεν τη μιλάνε για «πατριωτικούς» λόγους. Ο *τσαβούς* αντιδρά επιθετικά στον αποκλεισμό του. Αυτή η στάση δεν εκφράζει πλέον μόνο την προσωπική του απογοήτευση, αλλά ανάγεται σε σκοτεινές ιδεολογίες που αναφέρονται στην εθνοτική και εθνική «ανωτερότητα» των Τούρκων έναντι των Κούρδων. Ο Ρεσίτ ξέρει πόσο ανάρμοστη είναι η παρέμβαση του *τσαβούς*. Παίζει με το διφορούμενο αυτής της ιδεολογίας και τονίζει την κοινή καταγωγή Τούρκων και Κούρδων, την οποία όμως αποδέχεται μόνο υπό την προϋπόθεση της ισοτιμίας της δικής του γλώσσας. Δεν μπορεί κανείς να του απαγορεύσει να μιλάει κουρδικά· αυτό είναι ένα ουσιαστικό στοιχείο της εικόνας που έχει για τον εαυτό του ως Κούρδου και ως πολίτη του τουρκικού κράτους.

Στο περιστατικό αυτό μεγάλη σημασία έχει ο τρόπος προσέγγισης της ιστορίας. Η ιστορία και η ιστορική συνείδηση είναι κομβικής σημασίας για την εθνοτική και εθνική ταυτότητα, οι οποίες βέβαια δεν συμπίπτουν πάντα. Μια κοινωνική ομάδα μπορεί να έχει συνείδηση κάποιων αντικειμενικών κριτηρίων, όπως η γλώσσα και η θρησκεία, τα οποία τη διαχωρίζουν από άλλες κοινωνικές ομάδες· αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι πρέπει να συσχετίζει την ταυτότητά της μόνο με αυτά τα κριτήρια. Η ιστορία γράφεται ξανά και ξανά από την αρχή και η ιστορική συνείδηση συγκροτείται πάντα εκ νέου. Όσοι συμμετέχουν σε άνισες σχέσεις ισχύος –τόσο σε προσωπικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο– μπορούν να χρησιμοποιούν τις ιστορικές κατασκευές για να αλλάξουν τις σχέσεις αυτές προς το συμφέρον τους. Η ασυμφωνία ανάμεσα σε διαφορετικές κατασκευές, η οποία στην περίπτωσή μας οδήγησε στη σύγκρουση, και η αντίθεση ανάμεσα στην ξένη και την ίδια εικόνα (δη-

λαδή ανάμεσα στο πώς βλέπουν οι άλλοι τους Κούρδους και πώς οι ίδιοι τον εαυτό τους) αποτελούν σημαντικά στοιχεία της σχέσης των Κούρδων με τους άλλους λαούς. Από την αρχή της «εθνικής τους αφύπνισης», δηλαδή από τότε που άρχισαν να χρησιμοποιούν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους ως βάση της εθνικής τους ταυτότητας, οι Κούρδοι (και οι εθνικιστές πρόμαχοί τους) αναγκάστηκαν να διαπιστώσουν ότι η εικόνα που είχαν οι ίδιοι για τον εαυτό τους (η ιστορική τους κατασκευή) δεν γινόταν οπωσδήποτε αποδεκτή από τους άλλους· για παράδειγμα, δεν τους αναγνωριζόταν μια ξεχωριστή ταυτότητα, ή θεωρούνταν «άγρια ορεινή φυλή», ενώ στη Δύση συχνά ήταν ακόμη και παντελώς άγνωστοι. Μια τέτοια απογοητευτική εμπειρία είχε ένα μέλος της κουρδικής φοιτητικής οργάνωσης *Χίβι*, το οποίο πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο έμεινε ένα διάστημα στην Ελβετία για σπουδές:

«Την ημέρα που πήγα στην πανσιόν στη Λωζάννη, μπροστά στους άλλους πελάτες, οι οποίοι κατάγονταν από πάνω από δέκα διαφορετικές χώρες, η ιδιοκτήτρια με ρώτησε το εξής: “Μεσιέ, κατάγεστε από την Κωνσταντινούπολη; είστε Τούρκος ή Έλληνας;” Με τα σπασμένα μου γαλλικά τής απάντησα: “Ούτε Τούρκος ούτε Έλληνας”. Τότε αυτή με ρώτησε: “Ποιος είναι ο λαός σας λοιπόν;” κι εγώ της απάντησα: “Είμαι Κούρδος”. Όλοι οι πελάτες στο τραπέζι με κοίταξαν έκπληκτοι, σαν να είχαν ακούσει κάτι εντελώς παράξενο. Φυσικά ντράπηκα. Και πληγώθηκα, επειδή ανήκα σε έναν λαό τον οποίο κανείς δεν γνώριζε. Ευτυχώς ήταν παρόντες δύο Ρώσοι οι οποίοι με γλίτωσαν από την αμηχανία μου λέγοντας κάποια πράγματα για τους Κούρδους και το Κουρδιστάν. Την επόμενη μέρα, μετά το πρωινό, κάθισα στο σαλόνι. Η ιδιοκτήτρια με ρώτησε: “Λέτε ότι είστε Κούρδος. Πού βρίσκεται λοιπόν η χώρα σας;” Άνοιξα τον χάρτη που βρισκόταν εκεί, έδειξα την πόλη Ντιγιάρμακιρ, πάνω από την οποία ήταν γραμμένη με μεγάλα γράμματα η λέξη Κουρδιστάν, και είπα: “Από εδώ κατάγομαι”».¹

Το 1998 συμπληρώθηκαν εκατό χρόνια από την ίδρυση μιας εφημερίδας με το όνομα *Κιουρντιστάν*. Βέβαια, για τους εκδότες και αρθρογράφους του *Κιουρντιστάν* η αξίωση ίδρυσης ενός κράτους με αυτό το όνομα ήταν ακόμη άγνωστη έννοια, διότι αυτοί θεωρούσαν τους εαυτούς τους πιστούς υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αν και ήταν αντίπαλοι –όπως και οι Τούρκοι μεταρρυθμιστές– του σουλτάνου Αμπντουλχαμίτ, ο οποίος κυβερνούσε με αυταρχισμό. Ωστόσο, οι βάσεις για ένα πρόγραμμα όπως αυτό που προπαγανδίζουν οι εθνικιστές παντού στον κόσμο, είχαν ήδη τεθεί: Αναπόληση μιας χρυσής εποχής του λαού τους, αίτημα ανεξαρτησίας, προόδου και εκσυγχρονισμού. Το κουρδικό εθνικό κίνημα, το οποίο δημιουργήθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα, έστρεψε την προσοχή του σε δύο σημεία: Αφενός έπρεπε να αγωνιστεί για τα δικαιώματα των Κούρδων, τα οποία αυτό διεκδικούσε γι’ αυτούς, καθώς και για την ενότητα των Κούρδων. Αφετέρου ο εκ-

συγχρονισμός της κουρδικής κοινωνίας και η καταστολή των παραδοσιακών ταυτοτήτων και δομών θεωρήθηκαν προϋποθέσεις της «εθνικής» προόδου. Ενώ το δεύτερο έγινε σε κάποιο βαθμό πραγματικότητα, το σχέδιο της κρατικής ενότητας, το οποίο σε καμία περίπτωση δεν υπήρξε κοινή επιδίωξη όλων των Κούρδων, δεν μπόρεσε να επιτευχθεί. Μέχρι σήμερα οι Κούρδοι δεν ζουν στο δικό τους κράτος, αλλά κυρίως στο Ιράν, την Τουρκία, το Ιράκ και τη Συρία. Ενώ οι Κούρδοι στο Ιράκ πλησίασαν πολύ κοντά στην ανεξαρτησία, στις άλλες τρεις χώρες εδώ και δεκαετίες ένα μέρος των Κούρδων αντιτάσσεται σε πιέσεις ομογενοποίησης από την πλευρά του κράτους και αγωνίζεται για πολιτική και πολιτιστική αναγνώριση και αυτονομία.

Αυτό που λέχθηκε πριν από 70 και πλέον χρόνια για την κουρδική Δημοκρατία του Μαχαμπάντ μπορεί ακόμη και σήμερα να ισχύσει σε γενικές γραμμές ως συνοπτικός ορισμός του κουρδικού ζητήματος: «Τα παραδόξως αντιφατικά στοιχεία του –φυλετικοί πόλεμοι, ανταγωνιζόμενοι ιμπεριαλισμοί και συγκρουόμενα κοινωνικά συστήματα, μεσαιωνικός ιπποτισμός και ιδεαλιστικός εθνικισμός– παρέχουν σαφή ιδέα της περιπλοκότητας του κουρδικού ζητήματος. Αφορά έναν λαό ο οποίος δεν ήταν ποτέ ενωμένος και τώρα είναι μοιρασμένος σε πέντε κράτη από τα οποία κανένα δεν είναι ευνοϊκά διατεθειμένο απέναντι στις εθνικιστικές επιδιώξεις των Κούρδων»².

Το κουρδικό ζήτημα λοιπόν δεν είναι μόνο η σύγκρουση των Κούρδων με τους Τούρκους, τους Άραβες και τους Ιρανούς, ή με τις κυβερνήσεις της Τουρκίας, του Ιράν και του Ιράκ. Ούτε μπορεί να συμπιεστεί μέσα σε ένα άκαμπτο μοντέλο καταπιεστών και καταπιεσμένων. Αντιθέτως, η ίδια η κουρδική κοινωνία χαρακτηρίζεται από εντάσεις οι οποίες προέρχονται από τη μεγάλη ανομοιογένεια στην ανάπτυξη, από την ύπαρξη διαφορετικών προσανατολισμών στα ηγετικά στρώματα και από τη σύγκρουση ανάμεσα στις εναπομείνασες φυλετικές δομές και τα πρώτα φανερώματα μιας αστικής κοινωνίας. Πέραν τούτου, το κουρδικό πρόβλημα έχει γενικότερες διαστάσεις: Ιδιαίτερα μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στο ανατολικό μπλοκ και την ανατροπή του παλαιού διπολικού συστήματος εξουσίας, στην Ευρώπη και στα σύνορά της ξέσπασαν βίαιες συγκρούσεις οι οποίες στο επίκεντρό τους έχουν ζητήματα εθνότητας, μειονοτήτων, εθνικισμού και δημοκρατίας.

Οι Κούρδοι ζουν σε μια περιοχή στρατηγικής σημασίας. Τα πολλά νερά και τα κοιτάσματα πετρελαίου αποτελούν τόσο σημαντικό παράγοντα, ώστε ούτε η Τουρκία ούτε το Ιράκ μπορούν να παραιτηθούν από τους πλουτοπαραγωγικούς αυτούς πόρους, για τους οποίους εγείρουν αξιώσεις και οι Κούρδοι. Συνεπώς το Κουρδιστάν έχει γεωπολιτική σημασία και για τον δυτικό κόσμο. Αυτό συνέβαλε στην ύπαρξη ζωνηρού ενδιαφέροντος για τα γεγονότα και τους πρωταγωνιστές τους. Στις δεκαετίες του '60 και του '70 ήταν ο

θρυλικός ηγέτης των Κούρδων, ο Μουσταφά Μπαρζανί, αυτός που απασχολούσε τη δημοσιότητα στη Δύση. Από τη δεκαετία του '80 η διεθνής προσοχή στράφηκε στο ΡΚΚ στην Τουρκία και στον αγώνα επιβίωσης των Κούρδων του Ιράκ, καθώς και στον μετασχηματισμό του εδάφους τους σε αυτόνομη περιοχή.

Παρά τη δημοσιογραφική παρουσία των Κούρδων στα μέσα μαζικής ενημέρωσης υπάρχει έλλειψη σε επίκαιρες, πλήρεις και αξιόπιστες πληροφορίες για την ιστορία και το παρόν των Κούρδων. Με το ανά χείρας βιβλίο επιχειρείται να καλυφθεί αυτό το κενό. Απευθύνεται σε αναγνώστριες και αναγνώστες οι οποίοι αναζητούν περαιτέρω πληροφόρηση από αυτήν που παρέχουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Επιπλέον, παρουσιάζει ενδιαφέρον για όλους εκείνους οι οποίοι θέλουν να πληροφορηθούν για τον ρόλο των Κούρδων στην ιστορία και για τις τωρινές συνθήκες της ζωής τους.

Το βιβλίο αποτελείται από τέσσερα μέρη. Στο πρώτο μέρος αρχικά περιγράφονται η καταγωγή, οι γλώσσες και οι θρησκείες των Κούρδων, ενώ στο τέλος παρουσιάζονται τα σημαντικά γεγονότα και οι εξελίξεις στην κουρδική ιστορία. Το περιγραφόμενο χρονικό διάστημα εκτείνεται από τον εξισλαμισμό των Κούρδων τον 7ο αιώνα, φτάνει στην εμφάνιση του όρου «Κουρδιστάν» τον 12ο αιώνα και στα κουρδικά πριγκιπάτα στις αυτοκρατορίες των Οθωμανών και των Περσών και καταλήγει στην ανάπτυξη του κουρδικού εθνικισμού από τα τέλη του 19ου αιώνα κι εξής (δεύτερο μέρος). Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην περιγραφή της κατάστασης των Κούρδων κυρίως στο Ιράν, το Ιράκ και την Τουρκία μέχρι τις ημέρες μας (τρίτο μέρος).

Στο τέταρτο μέρος αναλύονται η οικονομία και η κοινωνία των Κούρδων με έμφαση στις συνθήκες που επικρατούν στη νοτιοανατολική Τουρκία. Με βάση την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση περιγράφονται οι επιπτώσεις του εκσυγχρονισμού και της κοινωνικής διαφοροποίησης. Παρουσιάζονται τόσο κάποια σημαντικά στοιχεία της κοινωνικής οργάνωσης, όπως είναι το νοικοκυριό και η οικογένεια, όσο και οι διάφοροι τρόποι παραγωγής και ζωής. Επίσης, εξηγούνται διεξοδικά οι παραδοσιακές φυλετικές δομές και η διάρθρωση της εξουσίας, που συνεχίζουν να παίζουν σημαντικό ρόλο στην κουρδική κοινωνία. Δύο ήταν οι λόγοι για τους οποίους δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην Τουρκία. Αφενός, υπήρχε υλικό από προσωπική επιτόπια έρευνα, αφετέρου για τους Κούρδους της Τουρκίας είναι πολλά περισσότερα πράγματα γνωστά απ' ό,τι για τους Κούρδους των άλλων κρατών. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι η Τουρκία, παρ' όλους τους περιορισμούς, διαθέτει μια κριτική κοινή γνώμη η οποία ξεκίνησε να συζητάει το κουρδικό ζήτημα. Πρόσφατα, κάποιες προτάσεις της τωρινής κυβέρνησης και του Προέδρου της Δημοκρατίας γέννησαν ελπίδες ότι θα δοθούν περισσότερα πολιτιστικά δικαιώματα στους Κούρδους.

Ο όρος Κουρδιστάν είναι αμφιλεγόμενος. Τον χρησιμοποιούμε χάριν ευκολίας για να περιγράψουμε εκείνη την περιοχή στην οποία ζουν Κούρδοι, των οποίων ο αριθμός ποικίλλει από τόπο σε τόπο και οι οποίοι δεν αποτελούν πάντα την πλειονότητα. Στο έτοιμο οριζόμενο Κουρδιστάν ανήκουν μεγάλα τμήματα της ανατολικής και νοτιοανατολικής Τουρκίας, του βορειοδυτικού Ιράν και του βόρειου Ιράκ.

Τα πρώτα τρία μέρη γράφτηκαν από τον Μάρτιν Στρόμαγκερ, ενώ το τέταρτο γράφτηκε από τη Λάλε Γιαλτσίν-Χέκμαν. Το πρώτο κεφάλαιο του τρίτου μέρους, για τους Κούρδους της Τουρκίας, καθώς και η εισαγωγή προήλθαν από συγγραφική συνεργασία. Επειδή οι σημειώσεις έπρεπε να είναι όσο το δυνατόν πιο σύντομες, κάποιες παραπομπές παραλείφθηκαν.

Οι συγγραφείς ευχαριστούν τον Δρ Χάραλντ Σούλερ (Νυρεμβέργη) για την παραγωγή των χαρτών «Δημοτικές εκλογές 2009, ποσοστά των ψήφων του DTP (Κόμμα της Δημοκρατικής Κοινωνίας)», «Εκτιμώμενο ποσοστό των κατοίκων που έχουν τα κουρδικά ως μητρική γλώσσα, 1990» και για τη βοήθειά του στην ερμηνεία στατιστικών ζητημάτων. Ευχαριστούμε επίσης την πρώτη μας αναγνώστρια Άντζελα Ζέρμπε καθώς και τη Δρ Μπέρμπελ Ρόιτερ για τη συνεργασία της στις διορθώσεις. Ο καθ. Δρ Λούντβιχ Πάουλ (Αμβούργο) και ο Δρ Βάλτερ Πος (Βιέννη) συνέβαλαν με τις πολύτιμες υποδείξεις τους.

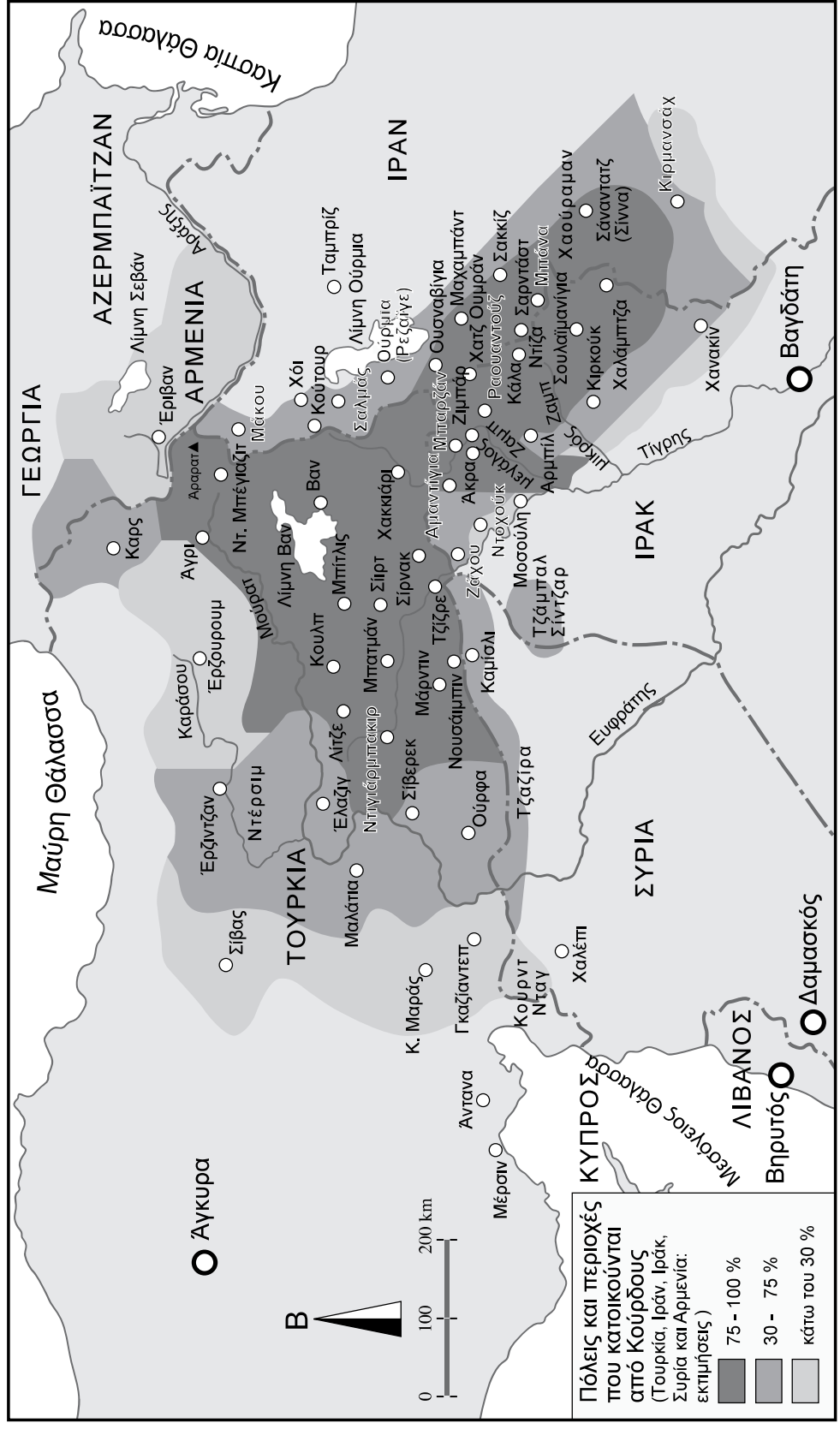
Η ιδέα για αυτό το βιβλίο ανάγεται σε συζητήσεις με τον καθηγητή Δρ Ούλριχ Χάαρμαν (διευθυντή του Κέντρου Ανθρωπιστικών Σπουδών της Σύγχρονης Ανατολής στο Βερολίνο), ο οποίος έκανε και τις επαφές με τον εκδοτικό οίκο Κ.Χ.Μπεκ. Προς κατάπληξη των συναδέλφων και φίλων του, για τους οποίους υπήρξε πάντα πρότυπο επιστήμονα και ανθρώπου, υπέκυψε στη βαριά ασθένειά του στις 4 Ιουνίου 1999 σε ηλικία 56 ετών.

Λευκωσία και Νυρεμβέργη, 1 Μαΐου 2016

*Μάρτιν Στρόμαγκερ
Λάλε Γιαλτσίν-Χέκμαν*

ΜΕΡΟΣ Ι

Γλώσσες και πολιτισμοί

○ Άγκυρα

Β

ΚΥΠΡΟΣ

Μεσόγειος Θάλασσα

ΛΙΒΑΝΟΣ

Βηρυτός

○ Δαμασκός

ΣΥΡΙΑ

Ευφράτης

ΙΡΑΚ

Τίγκρις

○ Βαγδάτη

ΙΡΑΝ

ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ

ΑΡΜΕΝΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΑ

Μαύρη Θάλασσα

ΤΟΥΡΚΙΑ

Μαλάτια

Κ. Μαράς

Αντανα

Μέρσιν

Κοϊντ Νταγ

Χαλέπι

Τζαζίρα

Ούρφα

Νουσάιμιν

Μάρντιν

Σιβερεκ

Νιγγέρμπασκαρ

Μπιτλίσ

Μπαταμάν

Σίρτ

Σίρνακ

Χακκάρ

Αιρβανκόν

Μπιρζάν

Οουσναβίγια

Μαχαμπάντ

Χατζ Όυμράν

Ραουαντούς

Σακκίς

Κάλα

Νηζα

Μπινα

Αρμπιλ

Σουλαϊμάνγια

Χασούραμαν

Κιρκούκ

Χαλάμπτζα

Σάναντατζ (Σίννα)

Κιρμανσάκ

Χανακίν

Μοσούλη

Τζάμπταλ

Σίντζαρ

Ντεχούκ

Ζέχου

Καμίσλι

Ακρά

Ζιμπάρ

Χατζ Όυμράν

Μαχαμπάντ

Οουσναβίγια

Αιρβανκόν

Μπιρζάν

Οουσναβίγια

Μαχαμπάντ

Χατζ Όυμράν

Ραουαντούς

Σακκίς

Κάλα

Νηζα

Μπινα

Αρμπιλ

Σουλαϊμάνγια

Χασούραμαν

Κιρκούκ

Χαλάμπτζα

Σάναντατζ (Σίννα)

Κιρμανσάκ

Χανακίν

Μοσούλη

Τζάμπταλ

Σίντζαρ

Ντεχούκ

Ζέχου

Καμίσλι

Ακρά

Ζιμπάρ

Χατζ Όυμράν

Μαχαμπάντ

Οουσναβίγια

Αιρβανκόν

Μπιρζάν

Οουσναβίγια

Μαχαμπάντ

Χατζ Όυμράν

Ραουαντούς

Σακκίς

Κάλα

Νηζα

Μπινα

Αρμπιλ

Σουλαϊμάνγια

Χασούραμαν

Κιρκούκ

Χαλάμπτζα

Σάναντατζ (Σίννα)

Κιρμανσάκ

Χανακίν

Μοσούλη

Τζάμπταλ

Σίντζαρ

Ντεχούκ

Ζέχου

Καμίσλι

Ακρά

Ζιμπάρ

Χατζ Όυμράν

Μαχαμπάντ

Οουσναβίγια

Αιρβανκόν

Μπιρζάν

Οουσναβίγια

Μαχαμπάντ

Χατζ Όυμράν

Ραουαντούς

Σακκίς

Κάλα

Νηζα

Μπινα

Αρμπιλ

Σουλαϊμάνγια

Χασούραμαν

Κιρκούκ

Χαλάμπτζα

Σάναντατζ (Σίννα)

Κιρμανσάκ

Χανακίν

Μοσούλη

Τζάμπταλ

Σίντζαρ

Ντεχούκ

Ζέχου

Καμίσλι

Ακρά

Ζιμπάρ

Χατζ Όυμράν

Μαχαμπάντ

Οουσναβίγια

Αιρβανκόν

Μπιρζάν

Οουσναβίγια

Μαχαμπάντ

Χατζ Όυμράν

Ραουαντούς

Σακκίς

Κάλα

Νηζα

Μπινα

Αρμπιλ

Σουλαϊμάνγια

Χασούραμαν

Κιρκούκ

Χαλάμπτζα

Σάναντατζ (Σίννα)

Κιρμανσάκ

Χανακίν

Μοσούλη

Τζάμπταλ

Σίντζαρ

Ντεχούκ

Ζέχου

Καμίσλι

Ακρά

Ζιμπάρ

Χατζ Όυμράν

Μαχαμπάντ

Οουσναβίγια

Αιρβανκόν

Μπιρζάν

Οουσναβίγια

Μαχαμπάντ

Χατζ Όυμράν

Ραουαντούς

Σακκίς

Κάλα

Νηζα

Μπινα

Αρμπιλ

Σουλαϊμάνγια

Χασούραμαν

Κιρκούκ

Χαλάμπτζα

Σάναντατζ (Σίννα)

Κιρμανσάκ

Χανακίν

Μοσούλη

Τζάμπταλ

Σίντζαρ

Ντεχούκ

Ζέχου

Καμίσλι

Ακρά

Ζιμπάρ

Χατζ Όυμράν

Μαχαμπάντ

Οουσναβίγια

Αιρβανκόν

Μπιρζάν

Οουσναβίγια

Μαχαμπάντ

Χατζ Όυμράν

Ραουαντούς

Σακκίς

Κάλα

Νηζα

Μπινα

Αρμπιλ

Σουλαϊμάνγια

Χασούραμαν

Κιρκούκ

Χαλάμπτζα

Σάναντατζ (Σίννα)

Κιρμανσάκ

Χανακίν

Μοσούλη

Τζάμπταλ

Σίντζαρ

Ντεχούκ

Ζέχου

Καμίσλι

Ακρά

Ζιμπάρ

Χατζ Όυμράν

Μαχαμπάντ

Οουσναβίγια

Αιρβανκόν

Μπιρζάν

Οουσναβίγια

Μαχαμπάντ

Χατζ Όυμράν

Ραουαντούς

Σακκίς

Κάλα

Νηζα

Μπινα

Αρμπιλ

Σουλαϊμάνγια

Χασούραμαν

Κιρκούκ

Χαλάμπτζα

Σάναντατζ (Σίννα)

Κιρμανσάκ

Χανακίν

Μοσούλη

Τζάμπταλ

Σίντζαρ

Ντεχούκ

Ζέχου

Καμίσλι

Ακρά

Ζιμπάρ

Χατζ Όυμράν

Μαχαμπάντ

Οουσναβίγια

Αιρβανκόν

Μπιρζάν

Οουσναβίγια

Μαχαμπάντ

Χατζ Όυμράν

Ραουαντούς

Η χώρα: Το Κουρδιστάν ως γεωγραφικός και πολιτικός όρος

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΝΑΣ ΓΕΝΙΚΑ αποδεκτός γεωγραφικός ορισμός του Κουρδιστάν. Αυτό δεν είναι παράξενο, διότι με τον όρο αυτό συνδέονται τελείως διαφορετικά νοήματα. Κούρδοι εθνικιστές τον χρησιμοποιούν κατά κόρον, ενώ τα κράτη στο έδαφος των οποίων βρίσκονται διάφορες περιοχές του Κουρδιστάν, τον έχουν αρνηθεί ή τον έχουν αγνοήσει για πολύ καιρό. Μέχρι πρόσφατα το Κουρδιστάν ήταν από τη μία πλευρά (π.χ. στην Τουρκία) μία ανεπιθύμητη, ενίοτε δε και απαγορευμένη λέξη, και από την άλλη πλευρά ένας πολιτικός όρος αγώνα, που περιγράφει τον στόχο ενός σημαντικού μέρους των Κούρδων. Το πρόβλημα είναι ότι ο όρος Κουρδιστάν δεν εξέφρασε ποτέ μία κρατική-πολιτική οντότητα με σαφή και μόνιμα σύνορα. Αυτού του είδους οι οριοθετήσεις δεν ήταν δυνατές πριν από την έναρξη της νεωτερικότητας, ιδιαίτερα σε σχετικά άγνωστες και δύσκολα προσβάσιμες περιοχές, όπως το Κουρδιστάν. Συνεπώς, το Κουρδιστάν είναι μια γεωγραφική σύμβαση, ένας όρος που έχει επιλεγεί για λόγους ευκολίας και έλλειψης ακριβέστερων ορισμών.

Αναμφίβολα, εδώ και περίπου μια χιλιετία υπάρχει μια περιοχή με αυτό το όνομα. Το περσικό όνομα Κουρδιστάν σημαίνει «χώρα των Κούρδων» και προσδιόριζε μια επαρχία της αυτοκρατορίας της τουρκικής δυναστείας των Σελτζούκων που κυβέρνησαν μεγάλα τμήματα της Μέσης Ανατολής από τον 11ο μέχρι τον 13ο αιώνα. Επίσης, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία υπήρξε μια διοικητική περιφέρεια (*εγιαλέτ*) με το όνομα Κουρδιστάν που αποτελούνταν από τις επαρχίες Ντερσίμ, Μους και Ντιγιάρμπακιρ· σε οθωμανικά έγγραφα γίνεται επίσης λόγος για «Κουρντιστάν-ι Ντιγιάρ Μπεκρ». Σήμερα, το όνομα Κουρδιστάν χρησιμοποιείται επίσημα μόνο για μια επαρχία (με πρωτεύουσα το Σάναντατζ) στο Ιράν (το ιρακινό Κουρδιστάν στην επίσημη γλώσσα αναφέρεται ως «περιοχή Κουρδιστάν-Ιράκ»).

Η έκταση του Κουρδιστάν νοήθηκε σε διαφορετικές χρονικές στιγμές με διαφορετικούς τρόπους. Ο γεωγράφος Χαμνταλλάχ Μουσταουφί Καζουινί (1281-1350) που έγραψε στα περσικά, στο έργο του *Νουζχάτ αλ-κουλούμπ* («Η χαρά των καρδιών») προσδιόριζε με αυτόν τον όρο την περιοχή που στα δυτικά συνόρευε με την Κάτω Μεσοποταμία (το «αραβικό Ιράκ», κατά την ορολογία των μουσουλμάνων γεωγράφων του μεσαίωνα, δηλαδή η Βαβυ-

λωνία), στα ανατολικά με το «περσικό Ιράκ» (αρχαία Μηδία), στα νότια με το Χουζιστάν και στα βόρεια με το Αζερμπαϊτζάν και το Ντιγιάρ Μπακρ (Άνω Μεσοποταμία)¹. Το Κουρδιστάν του Καζουινί ήταν έτσι σημαντικά μικρότερο από αυτό που περιγράφεται στο *Σαραφναμέ*: «Η χώρα του Κουρδιστάν ξεκινά κοντά στο Ορμούζ (δηλαδή από μια περιοχή στα Στενά του Ορμούζ ανάμεσα στον Περσικό Κόλπο και τον Κόλπο του Ομάν) και εκτείνεται σε ευθεία γραμμή μέχρι τη χώρα της Μαλάτειας και του Μαράς. Στα βόρεια αυτής της γραμμής βρίσκεται το Φαρς, το περσικό Ιράκ, το Αζερμπαϊτζάν και η Αρμενία, στα νότια το Ντιγιάρμπακρ, η Μοσούλη και το αραβικό Ιράκ».²

Το Κουρδιστάν, δηλαδή η περιοχή στην οποία οι Κούρδοι αποτελούν ένα αριθμητικά μεταβλητό, αλλά ενίοτε κυρίαρχο κομμάτι του πληθυσμού, είναι μοιρασμένο κυρίως ανάμεσα στα κράτη της Τουρκίας, του Ιράκ και του Ιράν. Παρά το γεγονός ότι Κούρδοι ζουν και στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, και τώρα ανεξάρτητα κράτη, της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, καθώς και στη Συρία, σε πυκνότητα που ποικίλλει από περιοχή σε περιοχή, εντούτοις, ο αριθμός τους δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να προσεγγίσει την πυκνότητα του κουρδικού πληθυσμού στο τρίγωνο Ιράν, Ιράκ, Τουρκία. Ένας σημαντικός αριθμός Κούρδων ζει και σε πόλεις εκτός του Κουρδιστάν, για παράδειγμα, στην Κωνσταντινούπολη, τη Δαμασκό, τη Βαγδάτη και την Τεχεράνη, ή σε περιοχές στις οποίες αυτοί είχαν μετακινηθεί σε διάφορες χρονικές περιόδους (π.χ. στην περιοχή της Χαϊμανά κοντά στην Άγκυρα).

Με αυτά τα δεδομένα το Κουρδιστάν εκτείνεται, σε σχήμα τόξου, από τα βορειοδυτικά προς τα νοτιοανατολικά, από την 39η έως την 48η μοίρα γεωγραφικού μήκους και από την 35η έως την 40ή μοίρα γεωγραφικού πλάτους. Καρδιά του Κουρδιστάν αποτελούν οι οροσειρές του ανατολικού Ταύρου στην Τουρκία και του Δυτικού Ζάγκρος στο Ιράν. Γενικά, το Κουρδιστάν χαρακτηρίζεται από την ορεινή και βραχώδη φύση του. Το ύψος των βουνών του φτάνει κατά τόπους τα 4.000 μέτρα, ενώ ψηλότερη κορυφή είναι το Αραράτ (5.165 μ.) στο βόρειο άκρο. Στα δυτικά χαμηλώνουν προς το οροπέδιο της ανατολικής Μικράς Ασίας και στα νότια προς την πεδιάδα της Μεσοποταμίας και την έρημο της Συρίας. Άλλα χαρακτηριστικά είναι τα ανοίγματα μέσω των βουνών του Ταύρου, τα φαράγγια του Ευφράτη και τα εύφορα οροπέδια βόρεια των πόλεων της Μαλάτειας και του Μους.

Ο κατ' εξοχήν ορεινός και εν μέρει απρόσιτος χαρακτήρας του Κουρδιστάν δημιούργησε ιδιαίτερες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες. Η απομόνωση οδήγησε, μεταξύ άλλων, στο ότι οι κεντρικές κυβερνήσεις και διοι-

κήσεις μπορούσαν να επιβάλουν τον έλεγχό τους μόνο με μεγάλες δυσκολίες και απώλειες ή έπρεπε να παραιτηθούν από αυτόν και να αρκεστούν σε μια χαλαρή σύνδεση. Από την άλλη πλευρά ο απρόσιτος χαρακτήρας είχε ως αποτέλεσμα οι οικονομικές επαφές με τον «έξω κόσμο» να δημιουργηθούν και να διατηρηθούν μόνο με πολύ κόπο. Για μεγάλο χρονικό διάστημα το Κουρδιστάν παρέμεινε μία περιοχή σχεδόν ανέπαφη από τις μεγάλες εμπορικές συναλλαγές.

Λόγω της γεωγραφικής του θέσης οι κλιματικές συνθήκες στο Κουρδιστάν ποικίλλουν πολύ. Εξαιτίας του υψόμετρου το κλίμα σε πολλά τμήματα του Κουρδιστάν είναι σχετικά κρύο. Πολλές κορυφές είναι κατά το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου καλυμμένες από χιόνι. Στις κοιλάδες το κλίμα είναι ηπειρωτικό και σχετικά ξηρό, ενώ στις πεδιάδες καταγράφονται κάποια ποσοστά βροχοπτώσεων. Οι θερμοκρασίες χαρακτηρίζονται από σημαντικές αντιθέσεις. Στον ορεινό βορρά του Κουρδιστάν οι χειμερινές θερμοκρασίες κάτω των -30 βαθμών Κελσίου δεν είναι σπάνιες, ενώ στο Κιρκούκ του βόρειου Ιράκ ανέρχονται το καλοκαίρι σε πάνω από 40 βαθμούς. Παρ' όλα αυτά, το Κουρδιστάν δεν είναι μια άγονη περιοχή στην οποία δεν φυτρώνουν καθόλου φυτά και δέντρα. Όπως πολλές περιοχές της Μεσογείου, σε παλαιότερους αιώνες το Κουρδιστάν ήταν καλυμμένο από δάση, αλλά η υλοτομία για οικοδόμηση και θέρμανση καθώς και η απογύμνωση θάμνων και κλαδιών από τα κοπάδια έκαναν μεγάλη ζημιά. Γι' αυτόν τον λόγο, για παράδειγμα, τα δάση βελανιδιών στο Ζάγκρος έχουν εξαφανιστεί σχεδόν εντελώς. Ωστόσο, ακόμη και σήμερα κάποια λιβάδια και ορεινά βοσκοτόπια παρέχουν τροφή σε πρόβατα και κατσίκια.

Η οικονομία του Κουρδιστάν βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη γεωργία και την κτηνοτροφία. Στη νοτιοανατολική Τουρκία η καλλιέργεια δημητριακών παίζει σημαντικό ρόλο, ενώ στο οροπέδιο του Ιράν καλλιεργούνται σιτάρι και κριθάρι. Στις κοιλάδες του ιρανικού Κουρδιστάν παράγονται ρύζι, καπνός και βαμβάκι. Στα βορειοανατολικά του Ιράκ οι βροχοπτώσεις επιτρέπουν τη γεωργία χωρίς άρδευση. Κι εδώ καλλιεργείται ρύζι. Το Κουρδιστάν είναι μια κατ' εξοχήν κτηνοτροφική περιοχή. Οι καταστροφές εξαιτίας του πολέμου, οι εκδιώσεις και οι λίγο πολύ αναγκαστικές μεταναστεύσεις από τις αγροτικές περιοχές (π.χ. στην Τουρκία) είχαν αρνητικές συνέπειες στην αγροτική παραγωγή.

Το οδικό δίκτυο στις υψηλότερες ορεινές περιοχές είναι πολύ περιορισμένο και ανεπαρκές. Φυσικά, οι πεδιάδες και κοιλάδες είναι πολύ πιο κατάλληλες για τη συγκοινωνία. Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν οι νομαδικές φυλές κατά τις εποχικές μεταναστεύσεις τους, για παράδειγμα μεταξύ της ερήμου

της Συρίας και του υψιπέδου της Μικράς Ασίας, αγνοούσαν τα κρατικά σύνορα που τέμνουν το Κουρδιστάν.

Το Κουρδιστάν είναι κατά κύριο λόγο μια αγροτική περιοχή με πολλά, εν μέρει απομακρυσμένα χωριά. Υπάρχουν όμως και μερικές σημαντικές μεγαλουπόλεις, όπως το Ντιγιάρμπακιρ στη νοτιοανατολική Τουρκία και το Ερμπίλ, η πρωτεύουσα του ιρακινού Κουρδιστάν.

Η αφθονία του νερού του καθιστά το Κουρδιστάν μία στρατηγικά σημαντική περιοχή σε μια γωνιά του κόσμου όπου συνήθως το νερό είναι σπάνιο. Αν και με μία φευγαλέα ματιά στον χάρτη βλέπει κανείς να δεσπόζουν ο Τίγρης και ο Ευφράτης, ωστόσο, υπάρχουν πολλά ακόμη ποτάμια και λίμνες, για παράδειγμα, οι δύο ποταμοί Ζαμπ καθώς και ο Αράς (Αράξης). Οι πηγές και τα ανάντη του Τίγρη και του Ευφράτη βρίσκονται σε τουρκικό έδαφος (τα ποτάμια που αποτελούν τις πηγές του Ευφράτη ονομάζονται Μουράτ και Καράσου). Εδώ πολλά μεγάλα φράγματα (συμπεριλαμβανομένου του Φράγματος Ατατούρκ νοτιοανατολικά του Αντίγιαμαν) βρίσκονται ήδη σε λειτουργία, με σκοπό αφενός να εξυπηρετήσουν την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας κι αφετέρου να μετατρέψουν μεγάλες περιοχές μεταξύ της Ούρφας και του Γκαζιάντεπ σε αγροτικές εκτάσεις μέσω έργων που άλλα έχουν υλοποιηθεί κι άλλα έχουν μόλις ξεκινήσει –αξιοσημείωτο είναι, για παράδειγμα, το Πρόγραμμα για τη Νοτιοανατολική Τουρκία (GAP, συντομογραφία του *Γκιουνέι-Ντογού Ανάντολου Προζεσί*).

Ο Τίγρης (τουρκ. Ντίτζλε) πηγάζει κοντά στη λίμνη Χάζαρ νότια της πόλης Έλαζιγ, αγγίζει το Ντιγιάρμπακιρ και το Τζίζρε και δέχεται στο ιρακινό έδαφος τους παραπόταμους Μεγάλο και Μικρό Ζαμπ, οι οποίοι, όπως και ο Ντιγιάλα, πηγάζουν από τα βουνά στα ιρανο-ιρακινά σύνορα. Στο βόρειο Ιράκ υπάρχουν κάποια φράγματα και υδροηλεκτρικοί σταθμοί που λειτουργούν σε αυτά τα ποτάμια, αν και όχι στην ίδια κλίμακα όπως στην Τουρκία. Και στο κουρδικό τμήμα του Ιράν υπάρχουν πολυάριθμα μικρά ποτάμια. Σ' αυτά προστίθενται επίσης σημαντικές λίμνες, όπως η λίμνη Βαν (3.700 τ.χλμ.) στην ανατολική Μικρά Ασία και η λίμνη Ούρμα (5.700 τ.χλμ.) στο Ιράν.

Τα κοιτάσματα πετρελαίου στο Κουρδιστάν αποτελούν σημαντικό οικονομικό και γεωπολιτικο-στρατηγικό παράγοντα. Η κατανομή των εισοδημάτων από τις πετρελαιοφόρες περιοχές του Κιρκούκ (που δεν βρίσκεται στην κουρδική περιοχή, αλλά διεκδικείται από τους Κούρδους), δεν έχει ακόμη ρυθμιστεί οριστικά μεταξύ της κεντρικής κυβέρνησης στη Βαγδάτη και της RKKI (Περιφερειακή Κυβέρνηση του Ιρακινού Κουρδιστάν). Η παραγωγή και επεξεργασία πετρελαίου στη νοτιοανατολική Μικρά Ασία, ιδιαίτερα γύρω από το Μπατμάν, καλύπτει μόνο περίπου το 10% της εγχώριας ζήτησης.

Οι άνθρωποι: Μύθοι και γεγονότα

Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΟΥΡΔΩΝ ΕΙΝΑΙ ΚΡΥΜΜΕΝΗ στο προϊστορικό σκοτάδι, επειδή οι περισσότερες αναφορές σε αυτούς σε πηγές πριν από τον Μεσαίωνα, πιο συγκεκριμένα πριν από την υιοθέτηση του Ισλάμ (με την οποία άρχισε η αναφορά τους στις μουσουλμανικές πηγές), είναι αποσπασματικές και αμφισβητήσιμες. Όσο λιγότερες στέρεες γνώσεις έχουμε για ένα συγκεκριμένο θέμα, για παράδειγμα ένα ιστορικό γεγονός, τόσο πιο πετυχημένες εικασίες διατυπώνονται. Αυτό ισχύει σίγουρα για τον ισχυρισμό στην τουρκική έκδοση της γαλλικής εγκυκλοπαίδειας *Μεϊντάν-Λαρούς*¹ ότι οι Κούρδοι είναι «λαός τουρκικής καταγωγής». Ωστόσο, η αναφορά στους Κούρδους δείχνει δύο πράγματα: Το όνομα «Κούρδος» δεν αγνοείται καθόλου στη σημερινή Τουρκία· στο εν λόγω άρθρο πάντως παρουσιάζονται εναλλακτικές θεωρίες για την «τουρκική» καταγωγή των Κούρδων. Ακόμη και τον 19ο αιώνα Οθωμανοί συγγραφείς, όπως ο αλβανικής καταγωγής Σεμσεντίν Σαμί, συγγραφέας ενός ιστορικού και γεωγραφικού λεξικού με τον τίτλο *Καμούς ουλ-αλάμ* («Ωκεανός των ονομάτων»)², δεν έβρισκαν τίποτα το κακό στο να ορίσουν τους Κούρδους ως λαό που ανήκε στον «ιρανικό κλάδο της άριας φυλής» (Άριους εννοούσαν τον 19ο αιώνα τους προϊστορικούς λαούς στην Ινδία και στο Ιράν που μιλούσαν ινδοευρωπαϊκή γλώσσα).

Αυτό που είναι σίγουρο είναι ότι το ιρανικό οροπέδιο ήταν ανέκαθεν ένα σημαντικό σημείο τομής μεταξύ της Εγγύς Ανατολής αφενός και της Κεντρικής Ασίας και της ινδικής χερσονήσου αφετέρου, καθώς και το θέατρο της μετανάστευσης λαών που έρχονταν από την ανατολή. Είναι πιθανόν ότι οι πρόγονοι των Κούρδων ήρθαν στο δυτικό Ιράν στη στροφή από τη δεύτερη προς την πρώτη χιλιετία π.Χ. κατά την πορεία μεταναστευτικών κυμάτων ινδοευρωπαϊών Αρίων και αναμείχθηκαν με τον ντόπιο πληθυσμό. Αυτή η περιοχή ήταν μέρος των αρχαίων ανατολικών αυτοκρατοριών των Σουμερίων, Ασσυρίων, Ουραρτίων και Μήδων. Τον 6ο αιώνα οι Αχαιμενίδες αντικατέστησαν τους Μήδους ως κυρίαρχοι μεγάλων τμημάτων του Ιράν. Τους επόμενους αιώνες κυριάρχησαν οι Σελευκίδες, οι Πάρθοι και οι Σασσανίδες πάνω σε αυτές τις περιοχές οι οποίες μόνο από τον 12ο αιώνα θα ορίζονταν ως Κουρδιστάν.

Η κατάταξη των Κούρδων στους ιρανικούς και ινδο-ευρωπαϊκούς λαούς

βασίζεται σε γλωσσικά και όχι εθνο-γενετικά τεκμήρια. Σε κάθε περίπτωση η προέλευση και η καταγωγή λαών δεν μπορούν να εξακριβωθούν εντελώς, διότι για μεγάλα χρονικά διαστήματα προέκυψαν επιμειξίες με άλλους λαούς. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση των Κούρδων, οι οποίοι είχαν επαφές με σημιτικούς και τουρκικούς λαούς. Η θέση της προέλευσης των Κούρδων από τους Μήδους δεν έχει αποδειχθεί, ούτε και η σχέση της κουρδικής γλώσσας με τη μηδική (στη θεωρία αυτή το όνομα της κουρδικής διαλέκτου Κουρμάντζ χωρίζεται στα συστατικά στοιχεία Κουρ [Κούρδος] και Μαντζ [Μήδος, μηδική]). Μια άλλη θεωρία υποθέτει ότι οι Κούρδοι προέρχονται από τους Σκύθες, έναν βορειοϊρανικό λαό. Στις σχετικές πηγές, ιδιαίτερα σε επιγραφές, αναφέρονται ονόματα τα οποία παραπέμπουν σε μια σχετική εγγύτητα με τον όρο «Κούρδος» (ιδιαίτερα τα σύμφωνα κ, ρ και δ). Είτε πρόκειται για Καρδού, Καρδούχους (Κύρου Ανάβασις του Ξενοφώντα, περ. 400 π.Χ.) είτε για Κύρτιους (Στράβων), όλα αυτά τα ονόματα προκάλεσαν υπερβολικά λεπτολόγες φιλολογικές υποθέσεις, αλλά δεν εξασφάλισαν επιστημονική σαφήνεια μέχρι σήμερα.

Όχι λιγότερο υποθετικοί, αλλά τουλάχιστον πιο διασκεδαστικοί είναι οι μύθοι που έχουν αναπτυχθεί σχετικά με την προέλευση των Κούρδων. Έναν από αυτούς τους μύθους διηγείται ο Φιρνταουσί, ο συγγραφέας του ιρανικού εθνικού έπους *Σαχναμέ* (αυτός ο μύθος απαντά με παραλλαγές σε πολλούς περσόφωνους και αραβόφωνους συγγραφείς). Σύμφωνα με αυτόν κυβερνούσε κάποτε ένας τυραννικός βασιλιάς-δράκος με το όνομα Ζόχακ (επίσης: Τσόχακ, Ντόχακ) στη χώρα Σάχραζουρ. Από τους ώμους του ξεφύτρωναν φίδια, στα οποία καθημερινά έπρεπε να θυσιάζονται οι εγκέφαλοι δύο παιδιών. Κάποιοι πονηροί άνθρωποι (σε άλλες πηγές ήταν ένας υπουργός) είχαν την ιδέα αντί για τον εγκέφαλο ενός παιδιού να θυσιάζεται ο εγκέφαλος ενός μοσχαριού ή αρνιού, έτσι ώστε κάθε φορά να σώζεται η ζωή του παιδιού. Τα παιδιά που διασώθηκαν με αυτόν τον τρόπο μεταφέρθηκαν στα βουνά και έγιναν οι πρόγονοι των Κούρδων. Ακολουθεί ένα απόσπασμα σε έμμετρη μετάφραση του Φρίντριχ Ρούκερτ³:

Αυτοί [οι σωτήρες, οι οποίοι μεταμφιεσμένοι σε μάγισσες είχαν μπει κρυφά στο παλάτι του τυράννου] έβγαλαν τον εγκέφαλο ενός προβάτου και τον ανέμειξαν με τον εγκέφαλο εκείνου του παλικαριού.

Του άλλου του επέτρεψαν να φύγει ελεύθερος, λέγοντάς του: «Κοίτα να κρυφτείς και να σώσεις το κεφάλι σου! Μην φανείς σε πόλη και αγρούς, έρημοι και βουνά θα είναι η κατοικία σου σ' αυτόν τον κόσμο!»

Με χαλασμένο κεφάλι ζώου λοιπόν, αντί γι' ανθρώπινο, χόρταιναν αυτοί τους δράκους. Καμιά τριανταριά νέοι λοιπόν τον μήνα γλίτωναν έτσι τον θά-

νατο. Όταν μαζεύτηκαν διακόσιοι απ' αυτούς, χωρίς να ξέρουν ο ένας το όνομα του άλλου, τους έδωσαν οι μάγισσες μερικά πρόβατα και κατοίκια και τους έδωξαν στην έρημο.

Από αυτούς προήλθαν λοιπόν οι Κούρδοι που σε σπίτια και χωράφια δεν δίνουν σημασία. Τους αρέσει να ζουν σε πάνινες σκηνές. Η καρδιά τους αφένη δεν φοβάται.

Ο Ζόχακ σκοτώθηκε από τον σιδερά Κάουα με το σφυρί του, αφού προηγουμένως όλα τα άλλα παιδιά του είχαν σκοτωθεί για τον τύραννο και τώρα έπρεπε να θυσιαστεί και το τελευταίο. Η τυραννοκρατία χρονολογείται στις 21 Μαρτίου 612 π.Χ. Ακριβώς αυτή την ημέρα κατέκτησαν οι Μήδοι την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας των Ασσυρίων, τη Νινευή, που βρίσκεται στην αριστερή όχθη του Τίγρη απέναντι από τη Μοσούλη. Επιπλέον, η πρώτη ημέρα του ιρανικού ηλιακού έτους γιορτάζεται στις 21 Μαρτίου. Εδώ λοιπόν μπερδεύονται μύθοι με ιστορικά γεγονότα και λαϊκά έθιμα.

Σύμφωνα με έναν άλλο θρύλο που παραδίδεται στις λογοτεχνίες της Μέσης Ανατολής, ο βασιλιάς Σολομόντας έστειλε στην Ευρώπη κάποια τζίνια (αρ. *τζιν*, δηλαδή αόρατα όντα που παρεμβαίνουν θετικά ή αρνητικά στις ζωές των ανθρώπων), από αυτά που είχε υπό τον έλεγχό του, για να του φέρουν από εκεί τις πιο όμορφες παρθένες για το χαρέμι του. Όταν τα τζίνια επέστρεψαν, βρήκαν τον βασιλιά τους νεκρό και κράτησαν τα κορίτσια για τους εαυτούς τους. Από αυτή την ένωση προήλθαν οι Κούρδοι.⁴ Ο Σαράφ αντ-Ντιν παραδίδει μια παραλλαγή αυτής της ιστορίας. Αυτή η παράξενη ιστορία, ωστόσο, πρέπει να του δημιούργησε αμφιβολίες, διότι στην αναφορά του πρόσθεσε την επιφύλαξη ότι η αλήθεια είναι γνωστή μόνο στον Θεό.⁵